

**K PROBLEMATIZACIJI TRADICIJE:
PRODUKCIJA ŽENSKÉ (NARAVNE) IDENTITETE**

MACA JOGAN

Povzetek

V prispevku avtorica osvetljuje nekatere pomembnejše zgodovinske določilnice kulturnih vzorcev ženskosti, ki jim je kljub modifikacijam v vseh obstoječih družbah skupno krčenje ženske predvsem na reproduktivno funkcijo, s čimer je povezano opravičevanje izločanja žensk iz drugih področij delovanja. Na primeru evropske zgodovine pojasnjuje nastanjanje celostne družbene krčitvene prakse, ki je temeljila na asimetriji po spolu in družbeni moči.

Summary

In this article the author elucidates some important historical determinants of the cultural patterns of femininity which have in common in all existing societies the reduction of woman on her reproductive function first of all. With this fact the legitimization of women's elimination out of other spheres of human activity is connected. On the example of european history she explains the rise of the total reductional practice which was founded on the assymetry of sexes and of social power.

Niso tako redki primeri, ko se posamezniki sklicujejo na preteklost kot zlato dobo, v kateri so lepo ženske skrbele za družino in je bilo sploh vse v najlepšem redu. V imenu

"naravnega ravnotežja" je nekaterim ob koncu devetdesetih let na Slovenskem ljubo, da bi ostala "ženska ženska". Na letošnjem letnem strokovnem srečanju slovenskih sociologov (junija v Slovenj Gradcu) je bilo med drugim tudi ugotovljeno: "Ponovna oživitev civilne družbe bo najprej potekala v znamenju neizogibne retradicionalizacije".

Ena od neločljivih sestavin tradicije je tudi moškosrediščnost kot princip organizacije vsega družbenega življenja. Upravičeno je že leta 1911 nemški sociolog G. Simmel zapisal enačbo: objektivno-moško. Androcentrična tradicija pa ni obstajala po sebi kot nekaj naravnega, temveč je bila plod mnogih - med sabo povezanih - sistematičnih prizadevanj, ki so - rutinizirana - postala nevidna, zato je vselej obstajal videz naravnosti vsakdanjega življenja na vseh ravneh. Razkrivanje načina zgodovinskega oblikovanja tradicije, ki ga omogočajo najnovejša znanstvena odkritja, je nujni pogoj za kritično presojo in izhodišče za vrednotenje, kaj je vredno retradicionalizacije, kaj pa je nezdržljivo z dosedanjimi procesi emancipacije človeka (obeh spolov).

Namen tega prispevka je osvetliti tiste procese v zgodovini evropskih družb, ki so privedli do udomačenja žensk, do njihove popolne podreditve moškemu spolu ter zožitve njihovega družbenega bivanja na "naravno" vlogo - roditeljice otrok in skrbnice "toplega" družinskega ozračja.

Na podlagi mnogih odkritij o obstoju in delovanju različnih kultur na zelo neenakih stopnjah razvoja je mogoče nedvomno sklepati, da povsod prevladuje moškosrediščna kultura, v kateri je z raznovrstnimi prijemi in mehanizmi za zagotavljanje neprekinjenega delovanja družbe določeno mesto žensk kot manj vredno, obrobno. "Drugorazredni položaj žensk v družbi je ena od resničnih splošnosti, dejstvo, ki velja za vse kulture" (poudarja S. Ortner, 1983), ki se pa v vsaki specifični kulturi kaže na svojski način.

Skupno mnogim načinom pa je dopolnjevanje bioloških razlik s podrobnimi in natančnimi ter zelo strogimi in varovanimi (z vidnimi in hudimi sankcijami) družbenimi, kultur-

nimi zapovedmi o mejah dopustnega obnašanja, ki je spolno deljeno in hierarhizirano.

V okvir takšnih izmejevanj sodi samo določanje meja naravnega oziroma predvsem pripisovanje večje naravnosti (večje bližine naravi) ženskemu spolu zaradi sposobnosti rojevanja in ohranjanja človeške vrste. Vendar se že pri tem zastavi vprašanje vrednotenja te dejavnosti in njenih nosilk: če je obstoj živih bitij sploh podlaga za vse druge (kulturne) dejavnosti, kako je mogoče, da bi imela ta naloga nižjo vrednost; zakaj in čemu bi povezovali naravnost z drugorazrednostjo. Z biološkim determinizmom je nemogoče odgovoriti na to vprašanje tako, kot je zgodovinska praksa vselej odgovarjala - namreč - s podcenjevanjem žensk. Odgovor na to vprašanje je torej treba iskati v smeri kulture, produkcije smiselnosti za vsakega posameznika, ki s svojo dejavnostjo prilagaja naravo sebi in to prilagajanje tudi nadzira.

Fiziološke sposobnosti ženske in njena večja povezanost z življenjem vrste, ki dejansko dajejo ženski manj svobode v razpolaganju s sabo, so v večini kultur vključene v družbeno vlogo in psihično strukturo žensk kot nekaj totalnega, vseobsegajočega in omejujočega. Funkcija ženske v dajanju življenja (spočetje, nosečnost, rojevanje, dojenje), ki je nujna v biološkem smislu, je podaljšana v tisto sfero, kjer poteka družbeno, kulturno oblikovanje človeka - v socializacijsko sfero in v tej delujejo ženske tako, da ohranjujejo njim vsiljene vloge in z vzgojo kontinuirano oblikujejo posebnosti ženske in moške psihe.

Vprašanje, ki ga zastavljajo feministično usmerjene antropologinje, je, zakaj to delajo, oziroma kako je mogoče, da prihaja do tega protislovja. S. Ortner (1983, 182) poudarja, da v "resnici ženska ni nič bližje (ali dalj) od narave kot moški - oba imata zavest, oba sta umrljiva". Odgovora torej spet ne bi mogli iskati v neki posebni naravi žensk, temveč v družbeni strukturi, ki producira takšne razmere, v katerih je to edina možnost izbire.

Pri pojasnjevanju celotne pogojenosti spolne asimetrije (ki je v biološkem smislu končno pogoj za obstoj človeštva sploh in prav zaradi tega zelo prepričljiva podlaga za konstruiranje družbene podrejenosti enega spola) se kot spoznavno plodno kaže upoštevanje odnosov proizvodnje (materialnih in duhovnih dobrin).

Glede na to, da sama tehnična delitev dela ni univerzalno povezana z enim tipom spolne delitve dela in da z njo ni mogoče pojasniti podrejenosti žensk, se kot ustreznejše sredstvo za pojasnjevanje kulturne posredovanosti asimetrije kaže družbena (razredna) delitev dela ali družbeni odnosi v proizvodnji dobrin, ki nastopajo kot pogoj in posledica določenih odnosov reprodukcije ljudi (razmnoževanja in ohranjanja vrste). Zlasti je pomembno, da vnesemo ta aspekt gledanja za pojasnjevanje razmer, v katerih živimo, in da se potem vprašamo, kot se je pri proučevanju afriške sodobne plemenske družbe Mbum vprašala O'Laughlin (1983, 329), kako se reproducirajo strukture moške nadvlade.

Nesmiselno bi bilo iskati odgovore na vprašanja o ženski podrejenosti ad infinitum v pretekli zgodovini, ker nas to kvečjemu pripelje do mita o matriarhatu, ki je sam imel (in ima) ključno pozitivno funkcijo v ohranjanju in utrjevanju ženske podrejenosti. Kot poudarja Bamberger (1983, 265), mit ravno kot del kulturnega koda s poudarjanjem razlik med moškim omogočajo večjo oblast v družbenem in političnem življenju in zagotavlja nespremenljivost konkretne urejenosti. Kljub temu, da miti navadno izhajajo iz predstave o neki prejšnji dobi, ko naj bi ženske vladale, je to izhodišče (kot kažejo raziskave v tem stoletju) zgolj umišljena podlaga za utrjevanje predstav o nemožnosti spremembe moškosrediščne urejenosti družbe (ker bi bila drugače družba "katastrofalna"); kljub nekaterim razlikam je skupno mitom, da opravičujejo ženskosovražno prakso.

Takšna usmeritev ni značilna le za nekatere družbe v Afriki (tu se izjemno kruto kaže v telesnem iznakažanju), temveč je neločljiva sestavina evropske preteklosti (in še učinkovita: po nekaterih podatkih naj bi bilo (do konca 18.

tudi sedanjosti); kaže se že v antični grški misli (Pejanović, 1984: 15-23) in neprekinjeno do sodobnosti v Židovsko-krščanski tradiciji, katere bistvena lastnost je obvladovanje in podcenjevanje žensk kot "pomanjkljivih bitij" (Jogan 1986). Ta tradicija, ki kot okamenela prežema "seksistično vsakdanje mišljenje", je predmet kritične presoje tudi v sodobni feministični teologiji (Sorge 1987).

Da bi mogli natančneje dojeti nekatere pojave in težnje v (evropski in naši) sedanjosti je treba opozoriti na poseben evropski način zgodovinske produkcije kulturnega vzorca o "naravnosti" ženskosti oziroma o "naravni" vlogi žensk, ki jo bomo zajeli povezano na treh analitičnih ravneh: fiziološka zmogljivost ženskega organizma, družbeno določeno mesto in funkcija žensk ter ženska zavest oziroma poseben ženski značaj.

Na prvi ravni je ključno vprašanje svobode izbire vzorcev, ki so določali žensko vlogo v rojevanju. Vprašamo se lahko, ali so bile ženske v vsej evropski zgodovini le "rodilni stroji", ali so bile vselej le "naravna bitja", predestinirana zgolj za rojevanje in s tem posredno pomembne pri povečevanju bogastva in moči? Odgovor omogočajo novejša zgodovinska odkritja, ki dajejo vpogled v procese, ki so bili dolgo časa zaviti v tenčico nespoznatnosti.

Kot ugotavljata nemška znanstvenika G. Heinsohn in O. Steiger (1985), je dokazano, da je v antiki in v srednjem veku obstajalo uravnavanje rojstev oziroma nadzor nad rojstvi, ki je omogočal sorazmerno uravnoteženo rast prebivalstva. Zakaj se je ta praksa v Evropi prekinila in kako je prišlo do eksplozije prebivalstva v 18. in 19. stoletju? Na ti dve vprašanji niso mogli odgovoriti demografi, medtem ko zgodovinarji ob proučevanju čarovništva, ki je doseglo vrhunec konec sedemdesetih let 20. stoletja, niso mogli odgovoriti na vprašanje, zakaj so po starem veku preganjali čarovnice oziroma uničevali umne ženske. Ta dva procesa nista po naključju vzporedna, temveč sta med sabo neločljivo povezana, in kot ugotavljata Heinsohn in Steiger, je prega-

njanje čarovnic prej stranski produkt boja za kontrolo rojstev. K takšnemu odgovoru sta lahko prišla ob odkritju, da se je iztrebljanje "čarovnic" osredinilo na babice, ki so jih vedno znova označevali kot čarovnice. Prav babice pa v srednjem veku niso veljale le kot pomočnice pri rojstvih, temveč so razpolagale z zdravilskimi in v tem okviru tudi z znanji o uravnavanju rojstev in o omejevanju naravnega prirastka.

V kakšnih družbenih razmerah je prišlo do iztrebljanja znanj, ki so prej omogočala ženskam (večinski plasti), da so se odgovorno obnašale do bodočih rodov: zakaj so ženske rojevale več otrok, kot jih je bil mogoče vzdrževati, zakaj je postalo uravnavanje rojstev družbeno nezaželeno oziroma nedopustno in kdo je definiral to nedopustnost? Kot ugotavljata prej omenjena avtorja (1985: 15), se je zasledovanje čarovnic začelo v drugi polovici 14. stoletja (1360) in je posledica vrhunca evropske prebivalstvene katastrofe. Od začetka 14. stoletja so namreč prevladovale slabe žetve, od 1348-1352 je huda kuga pobrala v Evropi okoli 25 milijonov ljudi (od skupno 80 milijonov). Za posvetno in cerkveno gosposko je primanjkovalo delovne sile in to pomanjkanje je bilo treba odpraviti s strogo kontrolo ženskih reproduktivnih zmogljivosti.

V zgodovinskem spoju nasprotnih interesov so zmagali interesi močnih (lastnikov zemljišč), njihova volja je postala vsebina družbeno priznane racionalnosti, medtem ko so bili interesi žensk (in podrejenih ter odvisnih plasti v celoti: omejevanje rojstev) označeni kot iracionalni in s tem nevarni za obstoječo urejenost. Kot ugotavlja H. Sebald (1987: 33), je razvoj teološko-juridičnih spisov o zasledovanju čarovništva dosegel učinkovit vrh v izdaji dela dveh inkvizitorjev Heinricha Institoris (Kramerja) in Jakoba Sprengerja: *Malleus maleficarum* (1486), ki je postalo vodilo za posvetna in cerkvena sodišča pri uničevanju čarovnic.

Dolgoletna ubijanja umnih žensk so bila temeljita in učinkovita: po nekaterih podatkih naj bi bilo (do konca 18.

st.) v Evropi uničenih okoli šest milijonov žensk, po drugih celo precej več (čez dvajset milijonov). Sam postopek uničevanja je bil izjemno hiter in praktično vselej "uspešen", zlasti po razlagah francoskega učenjaka prava in političnega pisca J. Bodina, ki je (1580) s trditvijo o vsenavzočnosti čarovnic v istem času onemogočil kakršenkoli alibi (cit. po Sebald 1987).

Pri pojasnjevanju teh procesov je izjemno pomembno vprašanje, kako se je ideloško opravičevalo sovraštvo do žensk, kajti preganjanje in uničevanje je moralo imeti videz smiselnosti. Pri razkrivanju notranje logike ustvarjanja smiselnosti ne moremo mimo praktičnih potreb vladajočih. Čim večje število rojstev in čim večja količina razpoložljive delovne sile (in končno tudi vojaške, ker se je začinjala epoha kolonialnih osvajanj) je bila potreba vladajočih, ki se ji je morala ukloniti (zaenkrat še potencialno svobodna) volja žensk, da bi rojevale. Naravna moč žensk (da dajejo novo življenje, da rojevajo) je povezana s spolnostjo. Da bi spolnost (ki je poleg rojevanja imala še druge pomene) usmerili v "pravi tok", v "družbeni red", so ob opori na krščansko razlago ženske spolnosti kot vira vsega zla razglasili žensko spolnost kot neurejeno, nebrzdano, uničujočo in tako je bila ustvarjena miselna podlaga za poudarjanje potrebe po zagotavljanju urejenosti, obrzdanju ter za praktične posege, ki naj bi vodili do tega cilja. Ženska naj bi bila po naravi spolno "razjarmljena", bolj povezana s "hudičem", zato jo je treba z vsemi sredstvi "ujarmiti", ujeti njeno (zlo) naravo, jo udomačiti (domesticificirati) in jo narediti za nedivjo, ne-nevarno. Dejanska nevarnost za vladajoči razred, da bi ženske razpolagale s svojimi reproduktivnimi zmogljivostmi (v skladu z materialnimi možnostmi), se je sprevrgla v nevarnost žensk kot takih, s čimer se je prikril pravi vzrok kontrole in se javno upravičila domestifikacija.

Že v *Malleus maleficarum* je bilo čarovništvo pojasnjeno kot posledica "mesenega poželenja, ki je v ženskah nena-

sitno", torej kot posledica nebrzdane ženske spolnosti, zaradi katere naj bi se ženske povezovale s "hudičem". Kot poudarja E. Fox Keller (1986: 67), je ženskam sovražno razpoloženje doseglo vrh v 17. stoletju v Angliji, ko se je v kulturi (npr. v dramah) povezovala družbena neurejenost in nepovezanost z žensko spolnostjo; še v 18. stoletju, v času, ko se je začela oblikovati moderna znanost, so čaravnice utelešale zastrašujočo nevarnost ženske spolnosti.

Mimogrede naj omenim, da verjetno v tej sovražni drži do ženske spolnosti koreninijo tudi mnoge slabšalne oznake za "najbolj skriti del ženskega telesa". M. Kmecl (1987,10,11) v Slovenskih postnih premišljevanjih (esej "O slovenski liričnosti") navaja, da ima denimo J. Trdina 84 izrazov za žensko, enega manj liričnega od drugega. Navedimo jih nekaj: cafuta, perajzarica, kurba, vlačuga, kavka, donda, pasja mati, malharica, šavra, konjska smrt, gnida, drganka, ščit, pijavka, capajdra, itd. Končno pa niti ni treba k virom, ki so se navdihovali v janzenističnem moraliziranju, prislubenmo lahko vsakdanjemu pogovoru v avtobusu ali kje drugje. Zanimivo je tudi, da so slabšalne oznake za moške, kadar se jih hoče prav močno ponižati, prizadeti, ženskega spola (npr. kurba, ipd.). Kot v pisni besedi velika začetnica, tako je pogost medklic "p.m." ali kaj podobnega. Vrnimo se k pojasnjevanju občnih tokov razvoja v Evropi.

Ženska moč, razpolaganje z lastno reproduktivno sposobnostjo, je bila nevarnost, ker je neposredno ogrožala interese vladajočih (moških) plasti. Kot ugotavlja E. Fox Keller (1986: 68), naj bi proti tej dejavnosti nastopala prav nova znanost in um. Pojmovanje, da je potencialno vsaka ženska čaravnica, je prispevalo k temu, da je treba ženskam onemogočiti vstop v "čisto" znanost, s tem pa tudi vsem tistim razsežnostim, ki so povezane z ženskim bivanjem - ljubezni, spolnosti, rojevanju. Vse tisto, kar je že po židovsko-krščanski tradiciji veljalo kot manjvredno in "nečisto", se je s pomočjo nevarnosti čarovništva lahko upravičeno izgnalo v sfero nevrednega za znanstveno zani-

manje. Enostranska mehanicistična pojmovanja sveta, iz katerih so bila odstranjena elementarna vprašanja temeljnih pogojev za življenje in v katerih je bil zatajevan pomen ženske reproduktivne dejavnosti, so dajala moč za obvladovanje narave in za nasprotovanje ženskam (kot čarovnicam in nečistim). Tako se je znanost v bistvu konstituirala kot sredstvo moškega obvladovanja narave in ljudi - posebej žensk; "enostransko obvladovanje narave ima dopolnilo v obvladovanju žensk" (Beer 1987: 4).

S spreminjanjem potreb v proizvodnji se je v zgodnjem kapitalizmu dokončno utrdila cepitev na moško in žensko kot cepitev na področju dela in doma. Okoli 150 let je trajalo, da se je ob usklajenem delovanju prava, religije, kulture izoblikoval in utrdil nov vzorec, ideal ženskosti: "angel doma", razspoljeno (deseksualizirano), nedolžno, pasivno in odvisno bitje, katerega glavna dolžnost je bila, da ohranja vrednote obstoječe družbe (19. stol.). Med ključnimi vrednotami je bila patriarhalna zakonska zveza in na njej temelječa družina ter v njej točno določeno mesto žensk, ki so morale imeti (in z vzgojo prenašati naprej) posebne vrline: molčanje, samozaničevanje, samozatajevanje, potrpljenje, samosovražnje. Družbeno (= moško vladajoče) želene lastnosti so se z vzgojo (nad katero je bdela zlasti cerkev) ponotranjale in povsakdanjale, postajale so navidez samoposebi obstoječe. "Z domestifikacijo ženske moči sta sentimentalni pogled in zaščitniška zaskrbljenost gotovo lahko izrinila odkrito sovražnost do žensk iz prejšnjih časov", sklepa Fox Keller (1986: 69).

Z odvzemom moči ženskam, da bi uravnavale svoje reproduktivne zmogljivosti, z določitvijo ženske kot odvisnega bitja (od moškega vzdrževalca in končno od moških nosilcev globalne oblasti (več o tem: Jogan, 1989), se je zožila ekonomska funkcija žensk na funkcijo gospodinje, čeprav so se v oznakah dejavnosti še ohranjali ostanki ženske pretekle večje samostojnosti in dejavnosti zunaj doma. Konec 18. stoletja je bila ekonomska odvisnost žensk (in s

tem upravičena podrejenost moškim) kot glavna značilnost družbene vloge že sprejeta kot "naravno stanje".

Zelo pomembne so bile v procesu domestifikacije žensk spremembe v predstavah o načinih obnašanja žensk, o dopustnih vlogah v javnem in privatnem življenju, o oblačenju, o pravici moči, ki jo sme sprejeti, o načinih in obsegu spolnosti, ki predstavlja nevarnost za vladajoči red. Glede spolnosti se je utrdil vzorec ženske kot spolno razčustvovane angela, ki ga je dopolnjevala podoba ženske kot grešnice. Stigmatizirana kot vir zla je ta druga podoba pomagala utrjevati moč prvega tipa (strogo urejane spolnosti), ki je imel nosilno vlogo v ohranjanju in utrjevanju nove identitete žensk.

V množični zavesti ga je utrjevala katoliška podoba Matere Božje, ki je združevala (oziroma združuje) tiste lastnosti, ki so bile inherentne ženski kot nosilki "3 K" dejavnosti (Kinder, Küche, Kirche = otroci, kuhinja, cerkev): kot "dekla Gospodova" je dolžna spoštovati: "božjo besedo, gorečo molitev, sveti post, ljubo ponižnost, sramežljivost, modro previdnost", kot je tudi A. M. Slomšek zapovedal (mladim) ženskam na Slovenskem (Jogan 1986a: 25).

Podoba Matere Božje je družbeno delovala kot ideal, ki naj bi se mu vsaka ženska čimbolj približala. Treba pa je opozoriti, da je že v sam ideal vgrajena nemožnost, da bi bil kdajkoli normalnim ženskim bitjem dosegljiv. Kot faktor nedosegljivosti nastopa že brezmadežno spočetje. Zaradi nedosegljivosti je identificiranje z idealom vedno znova povzročalo občutek nepopolnosti, krivde in strahu, kajti optimalno delovanje naj bi bilo identično idealu. Nenehen strah, ki se je kopičil ob nujnih dejanjih, da bi se dosegli nekateri cilji, ki so bili po definiciji in za tuzemsko eksistenco (spočetje s spolnim aktom), je pomagal "mehčati" avtonomnost posameznika. Zavarovanje pred negotovostjo, strahom, je opravičevalo "skrb" močnih - bolje - dominacijo močnih nad šibkimi.

K utrjevanju spolne asimetrije in večje veljave moškega

je v nadaljnjem razvoju prispeval tudi razvoj znanosti neposredno in posredno. Neposredno je zlasti v družboslovju (politični znanosti, sociologiji) bila pojasnjavana nujnost hierarhije spolov kot *conditio sine qua non* družbene urejenosti - kot primer lahko navedemo utemeljitelja sociološkega pozitivizma A. Comtea iz prve polovice prejšnjega stoletja, ali pa T. Parsonsa iz sredine tega stoletja (Jogan 1987a: 296). S to nujnostjo se je neločljivo povezovala predstava o ženski kot domestificiranem bitju oziroma le družinskemu bitju, ki je, kolikor sploh je, ker prevladujejo predstave o enospolni družbi (Jogan, 1986 b), vredno posebne pozornosti v znanosti in filozofskih presojanjih le kot takšno "naravno" bitje sicer je "moteče" in nered zbujaajoče.

Predpostavka o nujnosti družine (kar je očitno vselej nujni pogoj za obstoj družbe) je vodila teoretike k poudarjanju bioloških razlik med spoloma kot tistih, ki določajo vse institucionalne razlike v spolnih vlogah, ki jih je zahtevala (v patriarhalni obliki) družina. Zgodovinsko skonstruirana "naravnost" je v teh pojmovanjih nastopala oguljena te zgodovinske in konkretne razredne razsežnosti - le kot "čisto" biološko dejstvo. Kot poudarja S. Moller Okin (1979: 9), so to (zoženo) žensko vlogo razlagali kot določeno s samo naravo žensk. Ženske naj bi bile po naravi bolj altruistične, ponižne, potrpežljive, umerjene, čustvene, nerazsodne itd.; drugače povedano - ženske niso sodile v pravo vrsto "človeške narave". Ženska narava ni bila definirana le kot različna, temveč kot nasprotna moški in to se kaže v pojmovanjih filozofov, ki so se spraševali, "kakšni so moški", "kakšni so njihovi potenciali", pri drugem spolu pa, "za kaj so ženske", ali čemu služijo - to pomeni, da so jih v razlagah utemeljevali kot sredstva ("rodilni stroj") za doseg ciljev, ki so zunaj njih. Takšno razumevanje je v sodobni znanosti (in praksi) še vedno zelo aktualno.

Posredno je k enostranskemu obvladovanju narave (vključno z žensko reproduktivno zmogljivostjo) prispevalo razumevanje racionalnosti kot ključno načelo organizacije moderne družbe

(kapitalistične urejenosti) in znanosti. V načelu racionalnosti sta združeni tako asimetrija družbene moči kot asimetrija delitve vlog po spolu: navezni okvir za merjenje racionalnosti so potrebe in interesi vladajočega razreda lastnikov produkcijskih sredstev po povečevanju njihovega bogastva in temu podrejeni (ter v zasebnost prenešeni) interesi moških. Racionalno pomeni, da se ob najmanjših vlaganjih dosegajo največji učinki, da se dejavnosti vnaprej preračunajo, brez kakršnihkoli "iracionalnih" primesi. Sama ta obča opredelitev racionalnosti, ki jo je zlasti poudarjal M. Weber (Jogan, 1978: 67), se je povezovala z vedno bolj mehanicistično razlago narave, ki pa je (kot smo že prej pokazali) izključevala princip materinstva (kot to označuje E. Fox Keller, 1986: 71), ker da to sodi na področje čustvenega, oziroma obnavljanja življenja.

Skrajna podreditev žensk in njihova mnogostranska odvisnost od "vladajoče volje" (= kulturnih vzrocev njihovega obnašanja) sta, potem ko sta postali povsem samoumevni, omogočali kontinuiran proces oblikovanja takšnih družbeno zaželenih značilnosti ljudi v vsaki novi generaciji. Tako so ženske s svojo dejavnostjo (biološkim in socialnim obnavljanjem prebivalstva) zagotavljale neprekinjenost lastnega podrejenega položaja in podrejenega položaja svojega vzdrževalca v odnosih zunaj družinske skupnosti. Ne smemo namreč pozabiti, da niso (bile) družbe strukturirane le ob spolni osi, temveč hkrati ob razredni. Vendar je moški svojo podrejenost v javnosti lahko nadomestil (kompenziral) z oblastjo doma, ki mu jo je dodeljevala vladajoča ideologija ne le kot želeno, temveč kot obvezno. Gotovo ni po naključju z imperativom "Spoštujmo cerkveno oblast!" npr. pri J.E. Kreku v začetku tega stoletja povezana še državna, stanovska, narodna in očetna oblast" (Jogan, 1987c: 97).

Že doseženi procesi emancipacije žensk vendar bolj rahlajo povezanost očetne oblasti z drugimi vrstami oblasti in načela spreminjajoče se družbene prakse že tudi usmerjajo nekatere znanstvene presoje, v katerih dobivajo svoje mesto

tiste razsežnosti vsakdanjega življenja, ki so bile kot ženske potisnjene na rob; to zajema npr. načelo humane racionalnosti.

Družbena organizacija življenja, ki ima v temelju to načelo, ustvarja resnične možnosti za odpravljanje velike asimetrije družbene moči ter polarnosti družbenih vlog in značajev po spolu. V tej smeri gredo tudi najnovejša iskanja v okviru nekaterih feminističnih prevrednotenj znanosti in prestrukturiranja temeljnih koncepcij (npr. vključitev re-produktivne vloge žensk v družbeno totaliteto, razlikovanje med pojmom narave, ki se nanaša na uporabo, itd. (Beer, 1987).

Lahko se strinjamo z oceno, da "ne morejo biti uspešni napori, ki se usmerjajo izključno v spreminjanje kulturnih predpostavk - denimo z moškimi in ženskimi skupinami za ozaveščanje ali s pomočjo revizije gradiv za izobraževanje in likovnih snovi množičnih občil - če se ne spreminja institucionalna podlaga družbe tako, da podpira in krepi spremenjeno kulturno videnje" (S. Ortner, 1983: 183).

Celoviti napori so skratka potrebni, da bi se ženska identiteta ustalila. Sedaj namreč prevladuje neustaljena ženska identiteta, ki je posledica protislovnih zahtev (lahko bi rekli tudi "dvojne" vloge). Medtem ko je v preteklosti pomagala ohranjevati razmere, ki so omogočale nadaljevanje takšnega patriarhalnega reda, v veliki meri spovednica, imajo v sodobnosti pomembno vlogo zlasti nekatere medicinske veje, npr. psihiatrija in medicinska sredstva-pomirjevala. Ta pretekla in sodobna sredstva so potiskala oziroma potiskajo konfliktne situacije na rob družbeno pomembnega in na raven ženske individualne zmogljivosti - bolj prilagodljivosti. Tako se skozi vsakdanju prakso izraža imperativ o potrpežljivosti. Ta je toliko bolj pomemben, kolikor manj se ustvarjajo strukturne določnice tudi po meri ženske. V takšnih okoliščinah koreninijo tudi različne oblike samozatajevanja, samozaničevanja in avtoagresivnosti.

LITERATURA

- Bamberger J., Mit o matrijarhatu - zašto u primitivnom društvu vladaju muškarci? V: Papić Ž., Sklevicky L. (izd.), Antropologija žene, Beograd, Prosveta 1983: 252-277
- Beer U. (izd.), Klasse Geschlecht, AJZ Verlag, Bielefeld, 1987: 1-24
- Fox Keller E., Liebe, Macht und Erkenntnis, Carl Hansen Verlag, München, Wien 1986: 51-72
- Heinsohn G., Steiger O., Die Vernichtung der weisen Frauen. Marz Verlag GmbH, Herbstein 1985: 511-19
- Jogan M., Sociologija reda, Obzorja, Maribor, 1987: 57-70
- Jogan M., Ženska, cerkev in družina, Delavska enotnost, Ljubljana: 1986 a: 9-49.
- Jogan M., Zaposlenost žensk in spreminjanje družine, Raziskovalno poročilo, RI FSPN, Ljubljana 1986 b: 1-25.
- Jogan M., Povezanost razredne in spolne dominacije, NR, 8.9.1989, 489-490.
- Jogan M., Osvobajanje žensk in družina, V: Kirn A., Stanič G. et al., Sociološke teme, Marksistični center Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Fakulteta za elektrotehniko, Ljubljana 1987 a: 295-311.
- Jogan M., Žensko plačano delo, racionalnost in kriza državne blaginje, Teorija in praksa 1987 b; 24, 12: 1526-1535.
- Jogan M., Katoliška sociologija v Sloveniji kot producentka družbene harmonije v Avstriji (do 1918), Anthropos 1987 c; 3-4: 93-105.
- Kmecl M., Slovenska postna premišljevanja, CZ, Ljubljana 1987
- Moller Okin S., Women in Western Political Thought, Virago Limited, London 1979: 3-27.
- Nairobijske dolgoročne strategije za izboljšanje položaja žensk do leta 2000, Delavska enotnost, Ljubljana 1987: 45-132.
- O'Laughlin B., Posredovanje protivrečnosti - zašto žene iz

plemena Mbum ne jedu piletinu? V: Papić Z., Sklevicky L. (izd.), Antropologija žene, Prosveta, Beograd: 1983: 304-329.

Pejanović S., Društvena jednakost i emancipacija žene, Dečje novine, Prosvetni pregled, Gornji Milanovac, Beograd 1987

Sebald H., Hexen damals - und heute? Umschau Verlag, Frankfurt am Main 1987

Sorge E., Religion und Frau, W. Kohlhammer Verlag. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1987

Maca Jogan, doktorica socioloških znanosti, redna profesorica, Fakulteta za sociologiju, politične vede in novinarstvo, Kardeljeva ploščad 5, Ljubljana